

JAROSŁAW JAŃCZAK

Poznań

Integracja i dezintegracja w Europie Środkowej. *Graniczne miasta bliźniacze* jako laboratoria współpracy transgranicznej

1. Wprowadzenie

Dynamika i formy integracji europejskiej poddane są wraz z początkiem drugiej dekady trzeciego tysiąclecia dwóm przeciwstawnym tendencjom. Z jednej strony jest to zatrzymanie, lub nawet regres procesów integracyjnych, co związane jest tak z kryzysem ekonomicznym (oraz jego konsekwencjami widocznymi we wzroście partykularyzmów i egoizmów państw członkowskich), jak i z brakiem dynamiki przestrzennej integracji (nie licząc prawie niezauważonej przez europejską opinię publiczną akcesji Chorwacji w 2013 roku, ostatnia szeroka debata europejska związana była z rozszerzeniem wschodnim i przetoczyła się przez kontynent dziesięć lat temu). Z drugiej strony jednak Unia Europejska właśnie dzięki kryzysowi próbuje nadać nowy impet procesowi integracji. Na tle integracyjnego marazmu obserwowalne są więc tak elementy postępującej unifikacji, jak i elementy obrazujące tendencje dezintegracyjne. Zdaniem autora, zmiana skali i perspektywy obserwacji prowadzić może do dodatkowych spostrzeżeń w zakresie przywołanych tendencji. Pierwszy z zabiegów polegać będzie na zastąpieniu skali kontynentalnej regionalną i wyborze Europy Środkowej jako przestrzeni dalszych rozważań. Drugi na zastąpieniu perspektywy centrum przez optykę peryferii (Jańczak, 2012).

W efekcie, celem niniejszego artykułu jest analiza procesów integracyjnych i dezintegracyjnych w Europie Środkowej na przykładzie *granicznych miast bliźniaczych*. Główne pytanie badawcze związane jest z linearnym bądź nielinearnym charakterem tego procesu w regionie. Tezą rozważań jest stwierdzenie, iż stan procesów integracyjnych widoczny z perspektywy granicy świadczy o motywowanej integracją kontynentalną *deboundaryzacji*, która w okresie poakcesyjnym ujawnia jednocześnie elementy zjawiska odwrotnego w postaci *defrontieryzacji*, zależnie od kategorii granic w regionie. Kategorie te związane są z kontekstem relacji dwustronnych sąsiadujących państw, ale także z europeizacją granic wewnętrznych i zewnętrznych strefy Schengen. Metodologicznie zaprezentowane rozważania opierają się na realistycznym paradygmacie badawczym (Sobh, Perry, 2006, s. 1195). Ontologiczne rozumienie rzeczywistości granicznej zakłada jej realne istnienie, epistemologicznie jednak niekoniecznie łatwo dostępnej dla badacza. W konsekwencji zdecydowano się na analizę źródeł wtórnych uzupełnioną o metodę semiustrukturyzowanego wywiadu bezpośredniego z kluczowymi aktorami kreującymi lokalną politykę transgraniczną, głównie politykami i urzędnikami z granicznych miast bliźniaczych.

2. Pojęcia wprowadzające: Europa Środkowa, *graniczne miasta bliźniacze*, *frontieryzacja*, *boundaryzacja*

Dalsze rozważania wymagają krótkiego odniesienia się do kluczowych pojęć używanych w prezentowanej analizie.

W niniejszym tekście zrezygnowano z historyczno-kulturowych rozważań na temat znaczenia pojęcia Europy Środkowej. Mając świadomość istnienia olbrzymiej literatury traktującej o terytorialnej zawartości tego konceptu, przyjęto logikę integracyjną dla jego określenia. Europa Środkowa oznacza więc polityczną przestrzeń rozszerzenia Unii Europejskiej z roku 2004/2007 (bez Malty i Cypru) – dziesięć państw, w których po upadku systemu realnego socjalizmu doszło do transformacji ekonomicznej i politycznej, na tyle efektywnej, iż zakończyła się ona spełnieniem kryteriów kopenhaskich i przyjęciem w poczet członków Unii Europejskiej. Znajduje się ona pomiędzy Starą Unią na zachodzie (w uproszczeniu demokratyczną i ekonomicznie rozwiniętą, sąsiadującą unijnymi granicami wewnętrznymi) i przestrzenią poradziecką na wschodzie (gdzie procesy transformacyjne zostały zastopowane na relatywnie wczesnym etapie, odgrodzoną zewnętrzną granicą strefy Schengen).

Graniczne miast bliźniacze to miasta, które, *sąsiadują ze sobą bezpośrednio [...] i rozdzielone są granicą państwową* (Schultz, 2002). W literaturze przedmiotu brak jednak porządku terminologicznego i ta sama kategoria określana jest także jako *miasta podzielone, bliźniacze* (Joenniemi, Segunin, 2011, s. 231–231), *siostrzane, partnerskie, przygraniczne miasta podwójne* (Szalbot, 2011) itd. W niniejszym opracowaniu określono je jako *graniczne miasta bliźniacze*. W debacie integracyjnej ich istnienie oceniane jest z jednej strony jako anomalia (Lundén, 2004, s. 1–2), z drugiej natomiast jako negacja separacyjnej logiki granicy, gdzie w warunkach bycia miejscem kontaktu dochodzi do testowania interakcji międzypaństwowych, w tym także integracji. Dlatego też *graniczne miasta bliźniacze* określane są jako *laboratoria integracji Europejskiej* (Gasparini, 1999–2000, s. 1).

Graniczne miasta bliźniacze mogą mieć trojaki pochodzenie, co znajduje odbicie w przyjmowanej kategoryzacji. Wyróżnia się więc miasta podzielone (*divided*), powielone (*duplicated*) oraz połączone (*connected*) (Buursink, 2001, s. 8). Pierwsze pojawiały się w wyniku przesunięcia granicy państwowej, której nowy przebieg rozdzielał (najczęściej wzdłuż rzeki) istniejący organizm miejski na dwa mniejsze. Powstanie drugich wiązało się najczęściej z budowaniem odpowiednika miasta istniejącego na granicy, po jej drugiej stronie. Trzeci typ związany jest zazwyczaj z istnieniem znacznej przeszkody geograficznej (będącej jednocześnie granicą), po obu stronach której istnieją ośrodki miejskie. Powstanie infrastruktury transportowej (najczęściej mostu) powoduje funkcjonalne *sparowanie* miast.

Kolejne pojęcia związane są z dwojakim rozumieniem w *studiach granicznych* samego konceptu granicy. Wyróżniamy więc granicę (*frontier*) jako przestrzeń kontaktu pomiędzy różnymi porządkami politycznymi, kulturowymi, społecznymi (Evans, Newnham, 1998, s. 185), które przenikają się tworząc rzeczywistość znacznie odmienną od tej dominującej w centrach (Kristof, 1959, s. 269–270). Oraz granicę (*boundary*) rozumianą jako linię separującą wyłączne suwerenności państwowe w westfalskim rozumieniu (Evans, Newnham, 1998, s. 185), silnie wiążącą przyległe terytoria z poli-

tycznymi centrami państw (Kristof 1959, s. 269–270). W niniejszym tekście pojęcia *boundaryzacja* i *frontieryzacja* użyte zostały jako procesy tworzenia lub umacniania cech charakterystycznych dla każdej z tych form granicy.

Proces *boundaryzacji* związany jest z tworzeniem państw narodowych w Europie i próbą egzekwowania przez nie suwerenności wewnątrz precyzyjnie oznaczonego terytorium. *(Re)frontieryzacja* natomiast powiązana jest z erozją państwa narodowego, między innymi w wyniku integracji europejskiej. Pierwszy proces występuje nierzadko w okresach napięć i konfliktów międzypaństwowych, gdy centra starają się zachować zwierzchność nad terytorium państwowym, drugi w okresach pokojowej współzależności.

Pojawienie się *granicznych miast bliźniaczych* w Europie następowało w kilku różnych etapach. Pierwsza grupa była efektem średniowiecznego porządku feudalnego, związanego z zależnością lenną poszczególnych fragmentów terytoriów. Wraz z nastaniem porządku westfalskiego i początkiem procesu *boundaryzacji* granice te stawały się politycznymi granicami państw. Kolejna grupa *granicznych miast bliźniaczych* pojawiła się na mapie Starego Kontynentu w okresie napoleońskim i związana była z przesuwaniem granic państwowych. Następny zbiór par to wynik pierwszej wojny światowej oraz zmiany przebiegu granic i tworzenia nowych wraz z pojawieniem się dużej grupy tzw. państw sukcesorów. Kolejna to pokłosie drugiej wojny światowej i ponownej rewizji szeregu granic. Ostatnia fala powstawania *granicznych miast bliźniaczych* związana jest z dezintegracją Związku Radzieckiego i Jugosławii oraz (ponownym) pojawieniem się szeregu państw na politycznej mapie Europy.

Opisane etapy powstawania *granicznych miast bliźniaczych* z różnym natężeniem występowały w różnych częściach kontynentu. Feudalno-średniowieczne korzenie dominują w przypadkach par z Półwyspu Pirenejskiego oraz Beneluksu. Napoleońskie początki mają w większości miasta leżące w kontynentalnej części Europy Zachodniej oraz w Skandynawii. Przyczyny powstania związane z pierwszą wojną światową to w większości pary z Europy Środkowej, po drugiej wojnie światowej pojawiają się one praktycznie wyłącznie w tym regionie, podobnie jak w przypadku dezintegracji dwóch przywołanych wcześniej federacji¹. Usytuowanie historyczne pokazuje więc, iż *graniczne miasta bliźniacze* w Europie Środkowej pojawiły się później niż w Europie Zachodniej. Były one wynikiem obu wojen światowych i upadku systemu komunistycznego. Pojawiały się najczęściej w warunkach konfliktów międzypaństwowych, również granicznych i unaoczniały zjawisko *boundaryzacji* nowopowstałych państw i konsolidacji ich systemów przestrzenno-państwowych. W praktyce więc w zdecydowanej większości reprezentują kategorię miast podzielonych (kiedy to nowotworzone państwo definiowało swoje granice w interakcjach – nierzadko konfliktowych lub zbrojnych – z sąsiadami; lub jego granice były przesuwane), czasami powielonych (co wiązało się

¹ Warto zauważyć, iż proces tworzenia *granicznych miast bliźniaczych* w regionie nadal trwa i związany jest z istnieniem lub wytyczaniem nowych granic państwowych lub semipaństwowych. Można przywołać tutaj przykłady Sarajewa (podzielonego *de facto* na część znajdującą się w Federacji Bośni i Hercegowiny i mniejszą w Republice Serbskiej) oraz Kosowskiej Mitrowicy (ponownie rozdzielonej etnicznie i przywoływanej w rozmowach politycznych jako miejsce przebiegu nowej, kompromisowej granicy między Serbią i Kosowem).

z koniecznością uzupełnienia infrastruktury po utracie wcześniej posiadanego ośrodka), sporadycznie połączonych. Natomiast w warunkach integracji europejskiej, *graniczne miasta bliźniacze* stały się forpocztą kooperacji oraz *papierkiem lakmusowym* stanu stosunków międzypaństwowych i projektu europejskiego. Przedzielone granicą państwową (zazwyczaj o ostrym reżimie kontroli) przed 1989 rokiem, po tej dacie stawały się stopniowo miejscami testowania nowych rozwiązań, związanych z codziennymi interakcjami tak osób, jak i struktur administracyjnych i gospodarczych. Doświadczają więc – z pewnymi wyjątkami – intensywnej *deboundaryzacji* i jednocześnie (powtórnego) tworzenia przenikających się struktur w miejsce ostrych podziałów – (*re*)*frontieryzacji*.

Tabela 1

Graniczne miasta bliźniacze w Europie Środkowej

Graniczne miasta bliźniacze	Granica	Typ granicy	Data ustalenia granicy	Konflikt między-państwowy	Jednorodność kulturowa
Giurgiu Ruse	Rumunia Bułgaria	rzeka Dunaj	1878 1954*	nie	nie
Calafat Vidin	Rumunia Bułgaria	rzeka Dunaj	1878 2013*	nie	nie
Komárno Komárom	Słowacja Węgry	rzeka Dunaj	1919	tak	tak
Štúrovo Esztergom	Słowacja Węgry	rzeka Dunaj	1919	tak	tak
České Velenice Gmünd	Czechy Austria	rzeka Lainsitz + granica lądowa	1919	tak	nie
Bad Radkersburg Gornja Radgona	Austria Słowenia	rzeka Mur	1919	tak/nie	nie
Valga Valka	Estonia Łotwa	granica lądowa	1919/1991	nie	nie
Czeski Cieszyń Cieszyń	Czechy Polska	rzeka Olza	1920	tak	tak
Frankfurt (Oder) Ślubice	Niemcy Polska	rzeka Odra	1945	tak	nie
Guben Gubin	Niemcy Polska	rzeka Nysa	1945	tak	nie
Görlitz Zgorzelec	Niemcy Polska	rzeka Nysa	1945	tak	nie
Terespol Brześć	Polska Białoruś	rzeka Bug	1945	nie/tak	nie
Gorzizia Nova Gorica	Włochy Słowenia	granica lądowa	1947	tak	tak
Narva Ivangorod	Estonia Rosja	rzeka Narwa	1991	tak	tak

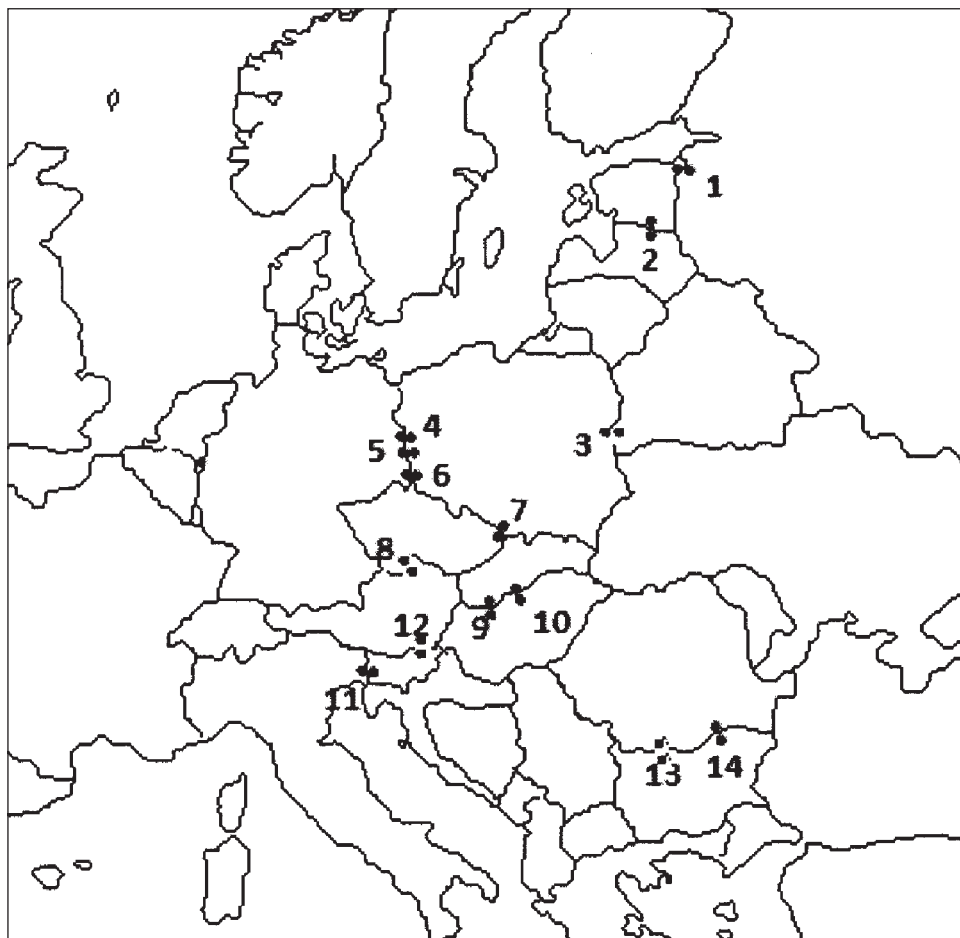
* Budowa mostu.

Źródło: Autor.

W Europie Środkowej zidentyfikować można czternaście par *granicznych miast bliźniaczych* (Tabela 1, Mapa 1). Sześć z nich położonych jest na granicy Starej Unii z Europą Środkową: Frankfurt nad Odrą–Ślubice, Guben–Gubin, Görlitz–Zgorzelec, České Velenice–Gmünd, Gorzizia–Nova Gorica, Bad Radkersburg–Gornja Radgona.

Taka sama liczba znajduje się na *wewnętrznych* granicach regionu, pomiędzy państwami wschodniego rozszerzenia: Valga–Valka, Cieszyn–Czeski Cieszyn, Komárno–Komárom, Štúrovo–Esztergom, Calafat–Vidin oraz Giurgiu–Ruse. Dwie pary znajdują się na zewnętrznej granicy UE, gdzie Europa Środkowa sąsiaduje z przestrzenią poradziecką: Narva–Iwangoorod i Terespol–Brześć.

Mapa 1. Graniczne miasta bliźniacze w Europie Środkowej

1. Narva–Iwangoorod, 2. Valga–Valka, 3. Terespol–Brześć nad Bugiem, 4. Frankfurt nad Odrą–Słubice, 5. Guben–Gubin, 6. Görlitz–Zgorzelec, 7. Cieszyn–Czeski Cieszyn, 8. České Velenice–Gmünd, 9. Komárno–Komárom, 10. Štúrovo–Esztergom, 11. Goriza–Nova Gorica, 12. Bad Radkersburg–Gornja Radgona, 13. Calafat–Vidin, 14. Giurgiu–Ruse.

Źródło: Autor.

W dalszej części wywodu zaprezentowane zostaną procesy związane z *deboundaryzacją* i *(re)frontieryzacją* z podziałem na przywołane wcześniej trzy kategorie granic w Europie Środkowej. Omówione zostaną zarówno uwarunkowania powstania każdej z par miast, jak i obecnie dominujące w nich formy interakcji.

3. Zachodnia granica Europy Środkowej – polityczna refronteryzacja

Granica Starej Unii z Europą Środkową reprezentuje w opinii autora *debounaryzację* i *(re)fronteryzację* motywowaną głównie pojednaniem na historycznie problemowych pograniczach (niemiecko-polskie, austriacko-czeskie, austriacko-słoweńskie, włosko-słoweńskie). Przelamywanie historycznego dziedzictwa przesunięcia granic i wypędzeń ludności konieczne było dla uznania nowej, pokojowej roli państw zachodnich w projekcie europejskim (Niemcy, częściowo Austria i Włochy) oraz europejskich aspiracji nowych członków Unii Europejskiej.

Historia powstania trzech par miast na granicy niemiecko-polskiej, Frankfurtu nad Odrą–Słubice, Guben–Gubina oraz Görlitz–Zgorzelca związana jest z niemieckimi miastami. Położone wzdłuż Odry i Nysy Łużyckiej znajdowały się one do roku 1945 w państwie niemieckim, z dala od wschodniej granicy państwowej, ale także w znacznym oddaleniu od granicy etnicznej, kulturowej itd. Decyzje podjęte w Jałcie i Poczdamie a dotyczące przesunięcia granicy niemiecko-polskiej na zachód, zaowocowały przecięciem miast wzdłuż teraz granicznych rzek. Wschodnie przedmieścia (w przypadku Guben historyczne centrum) stały się polskimi miastami, wypełnionymi po ucieczce i wypędzeniu dawnych niemieckich mieszkańców, polskimi osadnikami (nierazko z polskich terytoriów przekazanych Związkowi Radzieckiemu). Efektem była zamknięta granica (poza dekadą lat siedemdziesiątych), rozdzielająca obce kulturowo, językowo i narodowo społeczności. Wraz ze zjednoczeniem Niemiec i pojawieniem się europejskich aspiracji Polski, wymienione pary stały się miejscami testowania relacji polsko-niemieckich i projektu europejskiego, szczególnie w czasie akcesji do Unii Europejskiej i strefy Schengen. Efektem były dziesiątki projektów infrastrukturalnych (od budowy nowych mostów łączących miasta, na wspólnej komunikacji miejskiej kończąc (Wywiad 2, Słubice)) oraz kulturowych, społecznych i edukacyjnych (z Europejskim Uniwersytetem Viadrina i Collegium Poloniucm na czele), co doprowadziło do szeregu inicjatyw skoordynowanego zarządzania miastami (Jańczak, 2011a, s. 403–409) i wspólnego, lepszego wykorzystywania posiadanych zasobów (Wywiad 1, Frankfurt nad Odrą), w dziedzinie przyciągania inwestorów (Wywiad 3, Görlitz) i rozwoju turystyki (Wywiad 4, Zgorzelec).

Para České Velenice–Gmünd (granica czesko-austriacka) zakorzeniona jest historycznie w austriackiej miejscowości. W roku 1919, w wyniku traktatu z Saint Germain, miasto zostało podzielone, częściowo wzdłuż rzeki Lainsitz, częściowo granicą lądową. Jego północne dzielnice ze strategicznym dworcem kolejowym przypadły Czechosłowacji, która utworzyła tam nowe miasto, České Velenice (Lohninger, Hermann, Neunteufel, Winkler, 2005, s. 278–283). W wyniku drugiej wojny światowej z czechosłowackiej strony granicy wypędzono ludność niemiecką, tworząc odseparowane i relatywnie homogeniczne społeczności. Wraz ze wschodnim rozszerzeniem Unii Europejskiej i Strefy Schengen nastąpiło ponowne funkcjonalne powiązanie miejscowości. Miasta określają się jako *miejsce spotkań w samym środku Europy*, których reintegracja możliwa jest dzięki Unii Europejskiej (Wywiad 12, Gmünd).

Historia Gorizii i Novej Goricy (granica włosko-słoweńska) związana jest przede wszystkim z tą pierwszą. Od szesnastego wieku znajdowała się ona we władaniu Habsburgów, w miejscu gdzie przenikały się wpływy Włoch, Austrii i Słowenii, co wyra-

zało się w ugruntowanej tożsamości pogranicza na styku z jednej strony kultur romańskiej, germańskiej i słowiańskiej, z drugiej natomiast na styku Europy alpejskiej i śródziemnomorskiej. W wyniku pierwszej wojny światowej miasto trafiło we władanie włoskie, stało się jednak silnym ośrodkiem słoweńskiej irredenty w związku ze znacznym odsetkiem mieszkańców o słoweńskiej narodowości. W wyniku drugiej wojny światowej i podpisanego w 1947 roku Traktatu Paryskiego Gorizia została podzielona pomiędzy Włochy i Jugosławię. Tej drugiej przypadły w udziale jedynie wschodnie przedmieścia, jednakże przede wszystkim strategiczny dworzec kolejowy będący głównym punktem transportowym regionu (Jańczak, 2009, s. 125). Brak silnego ośrodka miejskiej po słoweńskiej stronie granicy skłonił władze Jugosławii do rozpoczęcia budowy w 1952 roku Novej Goricy – idealnego miasta socjalistycznego i urbanistycznej odpowiedzi dla Gorizii. Odprężenie graniczne znalazło swój pełen wyraz po rozpadzie Jugosławii i wschodnim rozszerzeniu Unii Europejskiej oraz strefy Schengen w szeregu wspólnych projektów i polityk. Dodatkowo zacieranie granicy spotęgowane zostało wprowadzeniem wspólnej waluty euro w Słowenii co dla wielu mieszkańców oznaczało powrót do ekonomicznej jedności miast (Wywiad 11, Nova Gorica).

Bad Radkersburg i Gornja Radgona na pograniczu austriacko-słoweńskim reprezentuje miasto podzielone, powstałe w wyniku podziału austriackiego Bad Radkersburga (Kurahs, Reidenger, Szedonja, Weiser, 1997, s. 112–130) pomiędzy nowopowstałą Republikę Austrii Niemieckiej i Królestwo Serbów, Chorwatów i Słoweńców (Just, 2007, s. 21). Pomimo, iż po obydwu stronach rzeki dominowała historycznie ludność słowiańska, po niemieckiej stronie została ona skutecznie zgermanizowana. Napięcie graniczne i izolacja obu stron zostały ograniczone w wyniku odprężenia austriacko-jugosłowiańskiego i znalazło swój wyraz w odbudowie mostu miejskiego na granicznej rzece Mur, co umożliwiło fizyczny kontakt pomiędzy obydwoma społecznościami. Sytuacja polityczna na granicy zmieniła się wraz z powstaniem niepodległej Słowenii w 1991 roku, a następnie przystąpieniem tego państwa do Unii Europejskiej i strefy Schengen. Funkcjonalne połączenie miast (przede wszystkim w zakresie przedsięwzięć edukacyjnych, kulturalnych i turystycznych) uzupełnione zostało w 2013 roku przebudową mostu, który stał się miejscem spotkań z bulwarami itp., gdzie mieszkańcy mają spotykać się i pozostawać dłużej, nie tylko przekraczać go (Wywiad 10, Gornja Radgona).

Przedstawione przykłady pokazują proces podziału a następnie (*re*)*frontieryzacji* par miast położonych na styku Starej i Nowej Europy, proces obserwowalny z różnym natężeniem do chwili obecnej.

4. Wewnętrzne granice Europy Środkowej – pomiędzy lokalną *deboundaryzacją* i centralną *defrontieryzacją*

Pary na *wewnętrznych* granicach regionu, pomiędzy państwami wschodniego rozszerzenia doświadczają dwóch przeciwstawnych tendencji. Z jednej strony, z uwagi na kryteria kopenhaskie i konieczność ułożenia wzajemnych relacji w obliczu integracji, poddane były one przyzwoleniu swoich narodowych władz centralnych (lub stały się wręcz w ich politykach dowodem sukcesu) na otwartość, pojednanie itd. Doświadczają

więc *deboundaryzacji*. Po momencie akcesji natomiast władze centralne albo traciły zainteresowanie wspieraniem integracji transgranicznej, albo wręcz zaczęły ją utrudniać, upatrując w niej zagrożenia dla suwerenności, szczególnie w przypadku par zamieszkiwanych przez mniejszości narodowe. Po fazie *refrontieryzacji* nastąpiły więc – głównie w przypadku par o konfliktowym dziedzictwie – naciski na ponowne ograniczenie kontaktów, *deformiteryzacja*. Władze i społeczności lokalne jednak zainteresowane są z przyczyn politycznych i gospodarczych dalszym pogłębianiem integracji, co stanowi nierzadko opozycję wobec wizji płynących z centrów.

Valga–Valka na granicy estońsko-łotewskiej reprezentuje typ miasta podzielonego w wyniku powstania niepodległych państw bałtyckich po zakończeniu pierwszej wojny światowej, w roku 1920. Wcześniej stanowiły one jedno miasto. Podział pozostawił centrum po stronie estońskiej i spowodował wyprowadzkę ponad dwóch tysięcy Łotyszów do południowej części miasta. W czasie przynależności obydwu państw do Związku Radzieckiego granica stała się niezauważalna w codziennym funkcjonowaniu obydwu miast, które pozostały jednak oddzielnymi jednostkami administracyjnymi znajdującymi się w dwóch różnych republikach radzieckich. Odzyskanie niepodległości przez Estonię i Łotwę w roku 1991 spowodowało ponowne oznaczenie granicy i wprowadzenie kontroli granicznych pomiędzy miastami oraz rozdzielenie znacznej części usług komunalnych. Przystąpienie do Unii Europejskiej, a następnie do strefy Schengen spowodowało ponowną eliminację granicy z codziennego funkcjonowania miast, co w znacznej mierze przypomina czasy radzieckie (Lundén, 2009, s. 145–148). Pomimo symbolicznie istotnych obchodów jedności europejskiej, organizowanych przez władze obydwu krajów, oraz licznych lokalnych przejawów współpracy obu miast (przede wszystkim w zakresie planowania przestrzennego, edukacji i kultury), pozostają one obecnie na politycznym uboczu polityk dwustronnych prowadzonych przez własne stolice.

Przypadek Cieszyna i Czeskiego Cieszyna historycznie związany jest z losami tego pierwszego, który jako stolica Księstwa Cieszyńskiego do roku 1918 znajdował się we władaniu Habsburgów. Stanowił jednocześnie etniczne i kulturowe pogranicze polsko-czeskie. Wraz z odrodzeniem się Państwa Polskiego i powstaniem Czechosłowacji, spór o region doprowadził do konfliktu zbrojnego, w efekcie którego obszar księstwa oraz samo miasto zostało podzielone wzdłuż Olzy. Historyczne centrum znalazło się po polskiej stronie, kluczowy dworzec kolejowy, po czechosłowackiej, podobnie jak znaczna mniejszość polska. W okresie międzywojennym nastąpiła rozbudowa Czeskiego Cieszyna, który musiał zostać wyposażony w szereg brakujących budynków użyteczności publicznej. W roku 1938 miasto zostało ponownie zjednoczone przez Polskę, która korzystając z sytuacji politycznej powstałej po układzie z Monachium zajęła Zaolzie. Przywrócenie przedwojennej granicy w roku 1945 z czasem doprowadziło do współpracy w *socjalistycznej* formie. Kontekst integracyjny (związany także ze współpracą w ramach Grupy Wyszehradzkiej) po roku 1989 stworzył korzystny klimat do współpracy miast, co znalazło swoje apogeum w latach 2004 i 2007. Zainteresowanie władz lokalnych intensywną współpracą transgraniczną zostało jednak skonfrontowane z jednej strony z malejącym zainteresowaniem władz centralnych (to kierunek zachodni okazuje się być priorytetowy dla Polski i Czech, nie wzajemne relacje) oraz dziedzictwem konfliktu. To ostatnie przejawia się między innymi w konflik-

cie o pamięć historyczną, co ilustruje postawienie w Bystrzycy obok Czeskiego Cieszyna w roku 2012 pomnika generałowi Josefowi Šnejdárkowi (dowodził on zdobywaniem prowincji przez wojska czechosłowackie w 1919 roku). Wkrótce został on zdewastowany przez *nieznanych sprawców*.

Położone na słowacko-węgierskiej granicy dwie pary miast, Komárno–Komárom i Štúrovo–Esztergom reprezentują przykłady miast podzielonych. Do końca pierwszej wojny światowej były one węgierskimi ośrodkami ulokowanymi nad Dunajem. W wyniku rozpadu Austro-Węgier i powstania Czechosłowacji, w roku 1920 na mocy traktatu z Trianon, linia graniczna między nią a nowym Państwem Węgierskim ustalona została w znacznej części na linii przywołanej powyżej rzeki. W efekcie około 750 tysięcy Węgrów znalazło się w Czechosłowacji, a Komárom i Esztergom zostały podzielone. W przypadku pierwszego południowe przedmieścia zostały nowym węgierskim miastem (co wymagało znacznych inwestycji w jego rozbudowę), w przypadku drugiego z północnych przedmieść utworzono Štúrovo. Po północnej stronie granicy ludność węgierska dominowała do końca drugiej wojny światowej, kiedy to część z niej została wypędzona, nadal jednak oba miasta stanowią silne centra węgierskiej mniejszości narodowej na Słowacji. Do czasu upadku systemu komunistycznego w obu państwach granica była słabo przepuszczalna, w przypadku drugiej z omawianych par nie odbudowano mostu granicznego aż do roku 2001. Po roku 1989 liberalizacja graniczna opierała się z jednej strony na odtwarzaniu więzi łączących mieszkańców obu stron granicy (Wywiad 6, Komárom), z drugiej na silnym zaangażowaniu władz lokalnych w funkcjonalną reintegrację miast, które jednocześnie podkreślały kulturowy i narodowy wymiar współpracy (Svensson, Medve-Bálint, 2012) w tworzeniu *jednego miasta w dwóch państwach*. Niezwykle sprzyjającym był również kontekst międzynarodowy: starania tak Słowacji, jak i Węgier o przyjęcie do Unii Europejskiej i NATO, co wymagało uregulowania spraw mniejszości narodowych oraz ustalenia zasad współpracy. Beneficjentami stały się obydwie pary granicznych miast bliźniaczych, co symbolicznie ukazywała budowa Placu Europejskiego w Komárnii (Schultz, 2002, s. 51) lub węgierski Uniwersytet Selye Janos w tym mieście. Jednakże osiągnięcie celów integracyjnych spowodowało, iż tak Słowacja, jak i Węgry powróciły do animozji związanych z problemem mniejszości węgierskiej i w efekcie form współpracy w parach miast. Szczególnie, że miasta słowackie ciążą ku bliższemu geograficznie Budapesztowi (Wywiad 5, Komárno; Wywiad 7, Štúrovo). W efekcie, o ile miasta zainteresowane są dalszym przełamywaniem separującej funkcji granicy, o tyle władze centralne nie interesują się nimi lub generują problemy związane ze współpracą, próbując czynić z granicy ponownie barierę. Przykładem może być zatrzymanie węgierskiego prezydenta László Sólyona na moście granicznym w roku 2009, kiedy próbował on wjechać do słowackiego Komárna dla odsłonięcia pomnika węgierskiego króla, świętego Stefana.

Powstanie pary Giurgiu–Ruse (granica rumuńsko-bułgarska) związane jest z budową mostu na Dunaju w roku 1954 (*ROBULNA*, 2012, s. 28) i stanowi przykład miast połączonych. Od czasów średniowiecznych obydwie ośrodki rozwijały się niezależnie od siebie po obu stronach szerokiego na kilkaset metrów w tym miejscu Dunaju. Użytkowanie niepodległości przez Rumunię i Bułgarię oznaczało ostatecznie ustalenie granicy państwowej w 1978 roku. Jednakże brak bezpośredniego połączenia powodował, iż

miasta funkcjonowały obok siebie, w izolacji etnicznej i kulturowej, będąc zwróconymi ku własnym państwom. Budowa mostu tylko nieznacznie zmieniła tę sytuację, początkowo z uwagi na reżim graniczny ograniczający swobodny przepływ mieszkańców, po 1989 roku natomiast przez niezwykle wysokie jak na lokalne warunki opłaty za przekraczanie mostu. Członkostwo w Unii Europejskiej (bez strefy Schengen) oraz inicjatywy tworzenia wspólnych struktur, np. edukacyjnych (Bulgarian-Romanian Interuniversity Europe Centre – BRIE) nie spowodowały zwiększenia interakcji (Kornazheva, 2004) ani na poziomie mieszkańców, ani na poziomie władz, mimo wysiłków władz miejskich (Wywiad 9, Ruse). Władze lokalne czują się być marginalizowane przez centra obu państw (Wywiad 8, Giurgiu), problem współpracy transgranicznej określany jest jako niezauważany przez nie. Drugie z rumuńsko-bułgarskich *granicznych miast bliźniaczych*, Calafat–Vidin stało się parą w wyniku sześcioletniej budowy drugiego mostu na Dunaju w roku 2013 i także reprezentuje przykład miasta połączonego. Poprzednio odseparowane rzeką ośrodki rozwijały się niezależnie od siebie z niewielkim poziomem interakcji społecznych, kulturowych i administracyjnych. Ocena skutków budowy połączenia dla charakteru współpracy i przemian istoty granicy możliwa będzie dopiero w perspektywie kilku lat.

Przedstawiona kategoria pokazuje więc początkową *deboundaryzację*, która zastąpiona została w niektórych przypadkach próbami *defrontieryzacji*. Miały one zazwyczaj charakter odgórny i centralny, ich intensywność była pochodną elementów konfliktowych we wzajemnych relacjach.

5. Wschodnia granica Europy Środkowej (zewnątrzna granica Unii Europejskiej) – postępująca *(re)boundaryzacja*

Pary miast na zewnętrznej granicy UE, gdzie Europa Środkowa sąsiaduje z przestrzenią poradziecką, obrazują odmiennie tendencje niż wcześniej opisane. Członkostwo państw Europy Środkowej w Unii Europejskiej i strefie Schengen spowodowało nie tylko wprowadzenie restrykcyjnego reżimu granicznego, ale także postępujący proces – pomimo prób przezwycięzenia go – odwracania się i separowania miast od siebie, w praktyce postępującej *(re)boundaryzacji*. Zewnętrzna granica Unii Europejskiej odgrywa rolę linearnego wyznacznika wyłącznej suwerenności.

Para Narva–Iwangoorod stanowi miejsce o długiej tradycji granicznej, jednakże obecny stan rzeczy związany jest z podziałem dokonany w roku 1991 wraz z rozpadem Związku Radzieckiego i pojawieniem się niepodległej Estonii. W okresie średniowiecznym miasta stanowiły punkt graniczny pomiędzy Danią i Szwecją a Rosją, co symbolicznie widoczne jest do dnia dzisiejszego w postaci dwóch zamków stojących naprzeciw siebie po obu stronach granicznej rzeki Narwy. W okresie międzywojennym miasta stanowiły jeden organizm wchodzący w skład Estonii. Inkorporacja Estonii do Związku Radzieckiego oznaczała także przesunięcie granicy (wtedy już wewnętrznej) i stworzenie Iwangoorodu w granicach Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki. Granica ta jednak nie była widoczna w codziennym funkcjonowaniu miast. Okres radziecki oznaczał również zmianę struktury etnicznej obu miast, gdzie ludność rosyjskojęzyczna zastąpiła prawie całkowicie Estończyków (Kaiser, Nikiforova, 2008,

s. 545–546; Lundén 2009, s. 142). Niepodległość Estonii oznaczała nie tylko wprowadzenie kontroli granicznych (Pihlak, 2008, s. 28), ale także konflikt graniczny o będący przedmiotem roszczeń terytorialnych Estonii Iwnagorod (zwrot) i politycznych Rosji (autonomia dla rosyjskojęzycznej Narwy) (Burch, Smith, 2007, s. 923). Rosnące napięcie pomiędzy Estonią i Rosją, ale także odmienne drogi rozwoju politycznego, ekonomicznego i społecznego spowodowały, iż nieistniejąca wcześniej granica zaczęła dzielić nie tylko przestrzeń, ale także mieszkańców. Proces ten pogłębił się jeszcze wraz z akcesją Estonii do UE i strefy Schengen, co zmniejszyło jeszcze bardziej przepuszczalność granicy. W tym samym czasie następowało zjawisko różnicowania się mieszkańców obu miast, wcześniej stanowiących relatywnie jednolitą kategorię językową i kulturową połączoną więzami rodzinnymi i towarzyskimi. Było to związane z różnym statusem prawnym oraz różnicującym się coraz bardziej poziomem życia, co zaowocowało pojawieniem się tożsamości narwiańskiej, określanej jako *jeszcze nie estońska, ale już nie rosyjska* (Boman, Berg, 2007, s. 206). Nowa sytuacja terytorialno-polityczna spowodowała również nie tylko administracyjne, ale także funkcjonalne rozerwanie tkanek obydwu miast, a więc proces ich dezintegracji. Rozdzielono systemy transportu publicznego, telekomunikacji, wodociągów, elektryczności itd., wcześniej działających w sposób połączony (Joenniemi, Sergunin, 2009, s. 18). Opisane procesy znajdują odzew w wysiłkach Unii Europejskiej próbującej przeciwdziałać separacji miast i zachęcającej je do ponownej współpracy, poprzez akcentowanie między innymi turystycznego potencjału fortyfikacji granicznych.

Para Terespol–Brześć nad Bugiem stanowi ciekawy przykład miast historycznie rozdzielonych najpierw przez budowaną nad Bugiem twierdzę, a dopiero następnie przez granicę państwową. W wyniku tworzenia fortyfikacji, lokalizację Brześcia przesunięto w wieku dziewiętnastym dwa kilometry na wschód, Terespol kilometr na zachód. Polityczna separacja nastąpiła jednak dopiero wraz z przesunięciem w roku 1945 granicy między Polską a Związkiem Radzieckim na linię Bugu (Kisielowska-Lipman, 2002, s. 137–139). Granica pozostawała zamknięta, co zmieniło się dopiero wraz z upadkiem systemu komunistycznego w Polsce oraz powstaniem niepodległej Białorusi. Liberalny reżim wizowy zmieniony został dopiero wraz z polskimi przygotowaniem do wejścia do strefy Schengen. Wysokie koszty oraz słaba infrastruktura graniczna (brak przejścia granicznego dla ruchu pieszego, zakorkowane przejście drogowe oraz czasochłonne połączenie kolejowe (Kindler, Matejko, 2008, s. 25, 26, 31, 55)) spowodowały znaczne ograniczenie wzajemnych kontaktów mieszkańców i władz obu miejscowości (Kisielowska-Lipman, 2002, s. 148).

Przedwojenna struktura mieszkańców Brześcia obejmowała głównie ludność polską i żydowską. Wojenna eksterminacja drugiej z grup i repatriacja do Polski większości pierwszej (za którą nadeszła rusyfikacja znacznej części pozostałych Polaków (*Historia*, 2009)) uczyniła z miasta ośrodek o przeważająco białoruskim charakterze (Eberhardt, 1994, s. 125, 150–151, 169; Sadowski, 2002). W Terespolu natomiast mieszkańcy podczas spisów powszechnych nie deklarują białoruskiej narodowości, co także może być efektem asymilacji (Sadowski, 2002, s. 293).

Kontakty mieszkańców, pomimo bliskości językowej limitowane są przez ograniczenia wizowe oraz słabą infrastrukturę transportową, które powodują, iż przekraczanie granicy – poza pewnymi grupami, takimi jak drobni przemysłowcy – nie jest codzienną prak-

tyką. Większa część mieszkańców deklaruje, iż nigdy nie odwiedziła miasta po drugiej stronie granicy (Kolanowski, 2004). Występujący ruch transgraniczny ma natomiast głównie komercyjny charakter (Jańczak, 2011b, s. 47–48). Na poziomie organizacji pozarządowych tylko jedna z Terespoła deklaruje współpracę z partnerem z Brześcia (*Strategia*, 2011, s. 28), co ujawnia nie tylko niski poziom interakcji, ale także różnice systemowe przejawiające się w braku społeczeństwa obywatelskiego na Białorusi (Jańczak, 2011b, s. 47–48). Również współpraca władz obydwu miast wydaje się problematyczna, pomimo podpisanego w 2002 roku porozumienia i ogranicza się głównie do wydarzeń kulturalnych, takich jak *Dni Brześcia* czy też wspólny maraton. Brak transgranicznych projektów finansowanych ze środków europejskich, prowadzone są natomiast rozmowy o wspólnym turystycznym wykorzystaniu fortyfikacji po obu stronach granicy.

6. Zakończenie

Celem przedstawionej analizy było spojrzenie na procesy integracji i dezintegracji w Europie Środkowej na przykładzie *granicznych miast bliźniaczych*. Pozwoliła ona na konstatację, iż mają one charakter nieliniowy, a peryferyjna perspektywa granicy uzasadnia tezę o motywowanej integracją kontynentalną *deboundaryzacji*, która w okresie poakcesyjnym ujawnia jednocześnie elementy zjawiska odwrotnego w postaci *defrontieryzacji*, zależnie od kategorii granic w regionie. I tak na zachodniej granicy Europy Środkowej nastąpiła *deboundaryzacja* i *refrontieryzacja* spowodowana głównie pojednaniem oraz budowaniem europejskiego wizerunku państw zachodnich i europejskimi aspiracjami nowych członków Unii Europejskiej. Na jej granicach *wewnętrznych* regionu, widać z jednej strony motywowaną integracyjnie i centralnie inspirowaną *deboundaryzację*. Po akcesji nastąpiły jednak – w przypadku miast o znacznym potencjale dziedzictwa konfliktu (czemu towarzyszy obecność mniejszości narodowych) – centralnie inspirowane trendy *deforniteryzacji*, czemu sprzeciwiały się władze i społeczności lokalne. Na zewnętrznej granicy UE (wschodniej granicy regionu) przystąpienie państw Europy Środkowej do Unii Europejskiej i strefy Schengen zaowocowało *reboundaryzacją*, co w praktyce oznaczało dezintegrację na poziomie miast.

Bibliografia

- Biuletyn informacyjny miasta Terespol (2008), nr 3.
- Boman J., Berg E. (2007), *Identity and Institutions Shaping Cross-border Co-operation at the Margins of the European Union*, „Regional and Federal Studies”, vol. 17, nr 2.
- Burch S., Smith D. J. (2007), *Empty Spaces and the Value of Symbols: Estonia's 'War Monuments' from Another Angle*, „Europe-Asia Studies”, vol. 59, nr 6.
- Buursink J. (2001), *The binational reality of border-crossing cities*, „GeoJournal”, nr 54.
- Eberhardt P. (1994), *Przemiany narodowościowe na Białorusi*, Warszawa.
- Evans G., Newnham J. (1998), *The Penguin Dictionary of International Relations*, Penguin Books, London.
- Gasparini A. (1999–2000), *European Border Towns as Laboratories of Differentiated Integration*, „ISIG Quarterly of International Sociology”, nr 4.

- Historia „Karta” spisana* (2009), „Echa Podlasia”, nr 3.
- Jańczak J. (2009), *Gorizia – Nova Gorica. Between Unification and Reunification*, w: *Conflict and Cooperation in Divided Cities*, (red.) J. Jańczak, Logos Verlag, Berlin.
- Jańczak J. (2011a), *Chancen und Probleme der grenzüberschreitenden deutsch-polnischen Zusammenarbeit am Beispiel von Zwillingssstädten in Grenzgebieten*, „Jahrbuch des Föderalismus”, Nomos Verlag, Band 12.
- Jańczak J. (2011b), *Cross-border Governance in Central European Border Twin Towns. Between De-bordering and Re-bordering*, w: *De-bordering, Re-bordering and Symbols on the European Boundaries*, (red.) J. Jańczak, Logos Verlag, Berlin.
- Jańczak J. (2012), *Teorie studiów europejskich w integracji granicznej. Możliwość zastosowania dla przykładu granicznych miast bliźniaczych*, w: *Teorie w Studiach Europejskich. W kierunku nowej agendy badawczej*, (red.) J. Ruskowski, L. Wojnicz, Instytut Politologii i Europeistyki Uniwersytetu Szczecińskiego, Instytut Europeistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Szczecin–Warszawa.
- Joenniemi P., Sergunin A. (2009), *When two aspire to be one: City-twinning in Northern Europe*, DIIS Working Paper, nr 21.
- Just F. (2007), *Gornja Radgona*, MA-TISK, Murska Sobota.
- Kaiser R., Nikiforova E. (2008), *The performativity of scale: the social construction of scale effects in Narva, Estonia*, „Environment and Planning D: Society and Space”, vol. 26.
- Kindler M., Matejko E. (2008), *Gateways to Europe. Checkpoints on the EU External Land Border. Monitoring Report*, Stefan Batory Foundation, Warsaw.
- Kisielowska-Lipman M. (2002), *Poland's Eastern Borderlands: Political Transition and the 'Ethnic Question'*, „Regional & Federal Studies”, vol. 12.
- Kolanowski K. (2004), *Brest und Terespol – Eine Doppelstadt am Bug*, Internationale Tagung „Stadt – Grenze – Fluss”, 29–30.04.2004, Collegium Polonicum, Slubice.
- Kormazheva M. (2004), *Risks and Opportunities of Trans-Frontier Co-operation in Higher Education. The case of Bulgarian-Romanian Interuniversity Center (BRIE)*, „University of Rouse Proceedings”, vol. 41, book 5.2, Rouse.
- Kristof L. K. D. (1959), *The Nature of Frontiers and Boundaries*, „Annals of the Association of American Geographers”, vol. 49, issue 3.
- Kurahs H., Reidenger E., Szedonja S., Weiser J. (1997), *Bad Radkersburg. Naturraum und Bevölkerung. Geschichte. Stadtanlage. Architektur*, Stadtgemeinde Bad Radkersburg, Wolfsberg.
- Lohninger D., Hermann M., Neunteufel V., Winkler V. (2005), *Gmünd. Chronik einer Stadt*, Verlag Bibliothek der Provinz, Gmünd.
- Lundén T. (2004), *European Twin Cities: models, examples and problems of formal and informal co-operation*, „ISIG Quarterly of International Sociology”, nr 3–4.
- Lundén T. (2009), *Valga–Valka, Narva–Ivangorod. Estonia's Divided Border Cities – Co-operation and Conflict Within and beyond the EU*, w: *Conflict and Cooperation in Divided Cities*, (red.) J. Jańczak, Logos Verlag, Berlin.
- Pihlak M. (2008), *Estonian Country Report*, w: *Monitoring European Border-crossing points on the EU's Eastern Border: Estonian and Russian Case Studies*, (red.) H. Pääbo, M. Pihlak, Euro-College Working papers, nr 6, University of Tartu, Tartu.
- ROBULNA. *Romanian-Bulgarian Neighbourhood Area* (2012), BRIE, Ruse.
- Sadowski A. (2002), *Polska polityka wschodnia a pogranicze polsko-białoruskie*, w: *Polskie pogranicza a polityka zagranicza u progu XXI wieku*, (red.) R. Stemplowski, A. Żelazo, Warszawa.
- Schulz H. (2002), *Twin Towns on the Border as Laboratories of European Integration*, FIT Discussion Paper, nr 4.

Sobh R., Perry C. (2006), *Research design and data analysis in realism research*, „European Journal of Marketing”, vol. 40, nr 11/12.

Strategia współpracy miasta Terespol z organizacjami pozarządowymi na lata 2011–2016, (2011), Terespol.

Svensson S., Medve-Bálint G. (2012), *Explaining coverage: why local governments in Central Europe do or do not join Euroregions?*, w: *The Border Multiple. The Practicing of Borders between Public Policy and Everyday Life in a Re-scaling Europe*, (red.) D. Jagetić Andersen, M. Klatt, M. Sandberg, Furnham, Ashgate.

Szalbot M. (2011), *Spoleczno-kulturowa specyfika przygranicznych miast podwójnych Europy jako problem badawczy*, w: *Studia etnologiczne i antropologiczne. Tom 11. Etnologia na granicy*, (red.) I. Bukowska-Floreńska, G. Odoja, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

Wywiady:

Wywiad 1, Frankfurt nad Odrą, Niemcy, Frankfurt – Słubice Cooperation Center, 11.02.2011.

Wywiad 2, Słubice, Polska, Urząd Miasta, 10.02.2011.

Wywiad 3, Görlitz, Niemcy, Urząd Miasta, 4.07.2012.

Wywiad 4, Zgorzelec, Polska, Urząd Miasta, 20.07.2012.

Wywiad 5, Komárno, Słowacja, Urząd Miasta, 19.04.2012.

Wywiad 6, Komárom, Węgry, Urząd Miasta, 19.04.2012.

Wywiad 7, Štúrovo, Słowacja, Urząd Miasta 20.04.2012.

Wywiad 8, Giurgiu, Rumunia, Starostwo Powiatowe, 13.03.2012.

Wywiad 9, Ruse, Bułgaria, Euroregion, 12.03.2012.

Wywiad 10, Gornja Radgona, Słowenia, Urząd Miasta, 11.07.2013.

Wywiad 11, Nova Gorica, Słowenia, Urząd Miasta, 12.07.2013.

Wywiad 12, Gmünd, Austria, Urząd Miasta, 10.07.2013.

Streszczenie

Celem prezentowanej analizy jest spojrzenie na procesy integracyjne i dezintegracyjne w Europie Środkowej przez pryzmat *granicznych miast bliźniaczych*. Tezą rozważań jest stwierdzenie, iż stan procesów integracyjnych widoczny z perspektywy granicy świadczy o motywowanej integracją kontynentalną *deboundaryzacji*, która w okresie poakcesyjnym ujawnia jednocześnie elementy zjawiska odwrotnego w postaci *defrontieryzacji*, zależnie od kategorii granic w regionie. Procesy te związane są z kontekstem relacji dwustronnych sąsiadujących państw, ale także z europeizacją granic wewnętrznych i zewnętrznych strefy Schengen.

Summary

Integration and disintegration in Central Europe. Border twin towns as laboratories of transborder cooperation

The purpose of this analysis is to take a look at integration and disintegration processes in Central Europe from the perspective of twin towns. The premise of the paper is the statement that the integration processes, as seen from the perspective of the border, evidence *deboundarization*,

which is inspired by continental integration, but also show the presence of the contradictory phenomenon of *defrontierization* following accession. These processes depend on the category of boundaries in a region and are related to the context of bilateral relations between neighboring countries, as well as to the Europeanization of the internal and external borders of the Schengen zone.

